

bygderna ... Man kommer närmast att tänka på de tecken och figurer, som bl. a. påträffats på sätrar eller vid rastplatser.» ...

En riktig uppfattning om denna ristning hade f. ö. uttalats redan i *Värmland förr och nu* 1939–1940. Helge Kjellin skriver där: »Sommaren 1940 gjordes på Blåbärskullen ett sensationellt fynd av 78 runliknande tecken ... Dessa tecken äro visserligen ristade av människohand eller sannolikt många händer men äro alls inga runor av urnordiskt ursprung ... Dylika 'skrivhällar' eller 'skrivberg' äro kända även från andra trakter av landet» (a. a. s. 162, noten).

Tveta kyrkogård

En gravsten, som står 20 m S om kyrkan, 6 m V om den östra kyrkogårdsgränsen, har på den östra sidan (baksidan) en skickligt huggen runinskrift. Inskriften, som omramar ett monumentalt kors, lyder i översättning: »Anders, prost i Kila 1826, lät resa sten denna efter fader sin gode 1849. Det skall vara till minne av männen så länge människor leva.»

Inskriften är alltså ristad av den framstående kännaren av Värmlands fornminnen, prosten Anders Lignell (1787–1863). Jfr om gravstenen Lignells självbiografi, utg. av D. Toijer i *Skrifter utgivna av Värmlands museum* 3 (1955), s. 15 och s. 23. Den sista satsen i inskriften är ett citat av slutorden på runblocket vid Runby, Eds sn, Uppland (U 114).

Lignell har samma år på Kila kyrkogård ristat runor på baksidan av sin broders gravsten (se nedan s. 91).

5. Kila kyrka

Pl. 6, 7.

Litteratur: Fr. Fryxell, *Wärmannia Ecclesiastica* 1750, s. 132, 133 (hs Lignell III, Kristinehamns läroverksbiblioteks handskriftssamling, Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad), *Wermelandia Ecclesiastica* Eller Carlstads Stifts Kyrko- och Präste-Chronica, Andra Boken, s. 369 f., 372 (hs I. 26: 2, KB); E. Götlin, *Anteckning (i: Ihreska handskriftssaml. nr 112, UUB)*; E. Fernow, *Beskrifning Öfver Wärmeland* (1773), s. 217; A. Lignell, *Kyrkoinventarium 1830* (ATA), Kila-Boken, Eller Strödda Underrättelser om Kila Pastorat och dess Prester (hs i Kila kyrkoarkiv, Serie P, nr 14); J. G. Liljegren, *Run-Lära* (1832), s. 161, 163, *Run-Urkunder* (1833), s. 232, nr 1981; P. Björkman, *Beskrifning öfver Wermland, sednare delen* (tryckt i Värmlands fornminnes- och museiförening, Seriepublikation Nr 1, 1945), s. 55; J. Hammarin, *Carlstads Stifts Herdaminne* 2 (1847), s. 210 f.; J. W. Alsterlund, *Anteckning (i: Kristinehamns läroverksbiblioteks handskriftssamling, Alsterlund IV, Föreningen Värmlandsarkiv, Karlstad)*; N. G. Djurklou, *Bidrag till Wermlands antiqvariska topografi* 2, 1867 (hs i ATA, s. 163; tryckt i Värmland förr och nu 1956, s. 146, 148); H. Kjellin, *Fornminnen (i: Sverige, Geografisk, topografisk, statistisk beskrifning, bd 5, 1915)*, s. 508; C. V. Bromander, *Ur Kila sockens kyrko- och prästgårdskronika* (1928), s. 8; *Nya Wermlands Tidningen* den 26/6 1936, 24/11 1953, 25/9 1954; M. Åmark, *Sveriges medeltida kyrkklockor* (1960), s. 265 f., 297; S. B. F. Jansson, *Skrivelse till Riksantikvarieämbetet* den 19/11 1964 (ATA); Göteborgs-Posten den 14/1 1965; A. Edestam, *Karlstads stifts herdaminne* 3 (1970), s. 159.

Äldre avbildningar: Fr. Fryxell, bläckteckning av inskriften; Lignell, bläckteckning (i: *Kyrkoinventarium 1830*); Djurklou, bläckteckning (i a. a. 1867, pl. XLV, fig. C);¹ Alsterlund, teckning (i a. a.) och i Alsterlund VII, Värmlandsarkiv, Karlstad; Åmark foto (i a. a.).

I Kila kyrkas torn hänger två klockor. Den ena av dem, storklockan, bär runinskrift. Kila storklocka är den enda bevarade runklockan i Svealand.

Kila stenkyrka, som ersatte den medeltida träkyrkan, uppfördes på annan plats åren 1652–54. Tornet, där klockorna nu hänger, är av yngre datum; kyrkan blev först år 1769 försedd med torn.

Om kyrkan lämnar Andreas Rhyzelius följande upplysningar: »Hela församlingen består af tre Sochner, och hafwer äfwen så munga *Kyrkior*, ibland hwilka är 1 *Kila*, som är och otwiflachteligen altid warit Moder- eller Sätas-Kyrkia, af hwilko Pastoratet namn fådt och behåller; men sitt namn hafwer hon af sin gamla belägenhet wid en Kil eller wik af siön Harefiolen. Ther hon i förstonne är byggd af träd, mycket liten och trång, samman-

¹ I den tryckta utgåvan av Djurklous arbete (*Värmland förr och nu* 1956) har utgivarna av misstag råkat insätta teckningen av Gillbergaklockan på Kilaklockans plats (se s. 147). Djurklous avbildning av Kilaklockan återfinns där i stället på s. 95.

huggen af stora ekeplanckor. Men icke allenast för hennes trånghet och af ålderen pågående skröplighet och bristfällighet; vtan och, emedan hon var belägen vid berörda Siö hardt vnder en bergsfot på en mycket sidlänt ort; ty wardt Probsten Mag. *Sveno Anundi Faxelius* föranlåten, at år 1652 låta ombygga kyrkion och flytta henne 136 steg ifrå then förra låga platsen vp på kullen eller berget. Hwaräst grunden blef lagd och ther vppå, med församlingenes merkelige flit, arbete och bekostnad, vpbyggd och fulbordad en ansenlig Stenkyrkia, som är ej allenast rikeligen försedd med wackra requisiter; vtan och i mong motto herligen prydd. Men församblingenes grifte- eller begravningsplats är dock än nedan berget, på norra sidon om then plats, ther gamla trädkyrkian legat; emedan å södre sidon är förmycket sanekt och sumpogt» (*Wermelandia Ecclesiastica & Literata* 1738 (hs i Karlstads stifts- och läroverks-bibliotek, Folkrorelsernas arkiv, Karlstad, sign. Karlstad, Biografi Nr 7). — Fernow skriver (a. a. s. 320), tydligen delvis under påverkan av Rhyzelius: »Kihla Moderkyrka har sit namn af en Kihl eller Udde i Sjön Harfjolen, hwarest hon af ekeplankor war bygd straxt inwid en Bergsfot, på et ganska sidländt ställe. Efter den tidens wis war hon liten, mörk och trång, men mer underrättelse har jag ej kunnat få om hanne.»

Fr. Fryxell anser, på grund av runklockan, att Kila träkyrka grundlades senast vid början av 1100-talet: »Hon är ofelbart af de äldsta kyrkor i landet, som kan slutas af dess klocka med runska bokstäfver. Och emedan runorna i Sverige började afläggas i 12 Århundradet, så måste man taga för säkert, att klockan vid den tiden är gjuten, och som kyrkan måste vara någon tid äldre; så lærer man icke kunna sätta dess första fundation sednare än i början af 1100 talet, eller kan hända ändå förut och följakteligen kort efter Christendomens införande.» Därefter följer uppgifter om den gamla kyrkan och om den nya kyrkans plats, vilka tydligen återgå på Rhyzelius. Om kyrkan se vidare t. ex. J. Hammarin, *Carlstads Stifts Herdaminne* 2 (1847), s. 211, N. G. Djurklou, a. a. s. 147 och C. V. Bromander, *Ur Kila sockens kyrko- och prästgårdskrönika* (1928).

Runklockan, som är av malm, är 102 cm hög; kronan är 22 cm. Diametern är 83 cm. Bräddens tjocklek 8 cm. Slagringens underkant är ej vågrät utan höjer sig inåt. Ett av kronans öron är avbrutet. Klockan har försetts med ny kläpp, men den gamla kläppen finns i behåll, nu förvarad i tornkammaren. Denna originalkläpp är 68 cm lång.

Runt klockans hals finns sex parallella, gjutna linjer. Ingen inskrift finns inom denna del av klockan, men nedanför den lägst placerade halslinjen står ett 5 cm långt tecken av följande utseende: 卐

Detta tecken, som har varit föremål för diskussion, är utan tvivel ett gjutarmärke.

Gränsen mellan slagringen och kroppen markeras av tre linjer. Inskriften, som har sin plats 5–6 cm ovanför den översta av dessa linjer, börjar med kristusmonogrammet, följt av ett likarmat kors med tvärstreck vid de fyra korsarmarnas ändar, alltså ett »korsat kors». Vid inskriftens slut finns även ett kors; det är vackrare, något kraftigare utformat, med mot ändarna utsvälda armar. Omedelbart till höger om detta kors finns ett naivt tecknat människohuvud, sett i profil, med stor näsa och kraftfull haka. Bakhuvudet täcks av en luva, vars streckning måhända skall ange den som stickad:

Ristningens hela längd, alltså tillsammans med kristusmonogrammet och huvudet, är 35 cm. Runornas höjd är 4–5,5 cm. Deras höjd ökar mot inskriftens slut. Runorna är ristade retrograda i gjutformen och framträder alltså rättvända på klockan. Ristaren har emellertid råkat göra inskriftens båda **t**-runor rättvända i formen, varför de, eftersom de är av kortkvisttyp, framträder som **l**-runor på klockan. I min läsning har de återgetts som **t**-runor, vilket uppenbarligen har varit ristarens avsikt.

Inskrift:

petrus 5 : kuratus 10 :

»Petrus curatus.»

Till läsningen 1 **p** har formen **K**. I 2 **e** finns mitt på huvudstaven ett kort, vågrätt streck; runan skall alltså läsas **e**, ej **æ**. En uppåtgående smal fördjupning till höger om huvudstaven är ej ristad. Om 3 **t** och 10 **t** (**l**) se ovan. I 4 **r** och 9 **r** är bistavens övre led rundad och längre än normalt; bistaven når nästan fram

till huvudstaven. 6 **s** och 13 **s** är spetsvinklade. Runans nedersta led är nästan dubbelt så lång som den översta. Skiljetecknet efter 6 **s** består av sex punkter i lodrät rad; samma utseende har skiljetecknet vid runinskriftens slut. 10 **a** har tydlig, ensidig bistav. 11 **t** (l) och 12 **u** har förlorat huvudstavens nedre ända i en urgröpning i ytan, som beror på oren gjutning.

Inskriften lästes av E. Fernow och Fr. Fryxell på följande sätt: **kilarus kuratus**. Man uppfattade sålunda den ovanliga **p**-runan () som ett latinskt K. — Eric Götlin, känd som numismatiker och runforskare, antecknar: »På klockan i Kila kyrka, Näs härad i Wärmeland finnes med Runska characterer denna inscription: hvilken blifvet mig benäget lemnad d. 2 Jan: 1772 af Cam: vid Presteståndets Enke och Pupill Cassa H^r Fred. Fryxell med tilläggning, att den sidsta figuren, efter hans gissning, torde betyda årtalet 1200.» — Fernow (a. a.): »Kihla Kyrka äger en Klocka, som med Runestil har til påskrift: ... (Kilarus Curatus) och detta teken . Skulle det, som någre mena, och troligt synes, beteckna årtalet 1200, så blir denne Herr *Kjellar* en bland de först kunnige Kyrkoherrar i Sverige, och Kyrkan, kanske, ändå äldre än han.»

I Kila kyrkoinventarium 1830, ett ovanligt utförligt och intressant aktstycke, skrivet och undertecknat av Anders Lignell (kontraktsprost och kyrkoherde i Kila 1826–1863) finns bl. a. följande upplysningar: »Kammareraren Fredrik Fryxell skref uti sin *Wermelandia Ecclesiastica*, som finnes i handskrift på Gymnasii Biblioteket i Carlstad och Kongl. Biblioteket i Stockholm, härom följande: ... '1784 om Sommaren var jag i Kila att bese den gamla klockan och fan på den samma, utan någon wiss ordning följande märken»: kristus monogrammet och huvudet och ett kors »och sedan på nedra bredden» **kalarus kuratus** »hvilket jag håller för att wara en misskrifning för ... *Karlus kuratus* såsom Carl är ett gammalt svenskt namn, hvilket finnes på gamla runstenar.¹ Men märket som skulle gissningsvis betyda årtalet 1200 finnes aldeles icke på klockan.»² I samma kyrkoinventarium lämnar Lignell också uppgifter om sin egen undersökning av inskriften: »Hvad åter beträffar inscriptionen och tecknen på yttre sidan; så äro de icke rätt aftecknade och anförde af de här ofvannämde Herrar Fernow och Fryxell, hvadan underskrifne Pastor loci, genom påstruken ferg på upphöjningarne, aftryckt dem på oljadt papper och derpå, vid slutet af detta inventarium, afritat dem i naturlig storlek sådane, som de verkligen äro och med samma afstånd dem emellan, som de hafva på klockan.» Se fig. 33.

Om en latinsk inskrift, nu försvunnen, på runklockans insida, lämnar Lignell följande uppgifter: »Inuti klockan är skrifvet, såsom vore det med krita, följande, som dock icke utplånas med ett vått kläde, och således måste wara skrifvet med något annat ämne och troligen sednare, än klockans ålder:

Vaticum tibi ab adolescentia ad senectutem sapientium compara.

Legitime peragas sacra Templum semper adibis Dum meus — — (oläsligt) — — clamare sonus.

Det stycke, som Lignell betecknade som »oläsligt», torde kunna suppleras *auditur*. Inskriften har sålunda haft följande innebörd: »Rusta dig från ungdomen till ålderdomen med de vises vägbok. På föreskrivet sätt bör du följa gudstjänsten, alltid komma till kyrkan, sålänge som min klang höres kalla.»

I »Kila-boken» lämnar Lignell följande redogörelse för runklockan: »Den enda skriftliga upplysning man i Kila pastorat äger från Påfvedömet, är inskriften på Kila kyrkas större klocka. Den är dock troligen icke äldre, än från 1230 eller 1240 talen, enligt hvad Lilljegren uti Runeläran ... förmenar. Han anser att flera af Sveriges, med runor tecknade klockor, höra till denna period. På kila klocka står med runor ... Petrus curatus, det är Petrus Kyrkoherde. Frammanför står måhända Jesus juvat. Efter namnet står ett menniskohufwud ... och ofvan namnet , som troligen är ett bomärke eller möjligen kan utmärka årtalet. Fernow ... har läst

¹ **kalarus** är ju en bättre läsning än **kilarus**. Denna nya läsning har Fryxell tydligen erhållit i ett brev från Johan Göransson (1712–1769), den kände utgivaren av *Bautil*. I Fryxells »*Wärmannia Ecclesiastica*» är nämligen upptill på s. 133 läsningen **kilarus** överstruken och rättad till **kalarus** och i marginalen har anmärkts: »Joh Göransson Bref.»

² Fryxell hade tydligen väntat sig, att »märket» skulle stå i anslutning till runinskriften, vilket ju ej är fallet. Detta förklarar hans överraskande påstående, att det »aldeles icke finnes på klockan».

Fig. 33. Kila kyrka, runklockan. Efter A. Lignell i Kila kyrkoinventarium 1830.

inskriften sålunda, att der skulle stå Kilarus curatus, och Kamereraren Fredrik Fryxell, uti sin handskrift: *Vermelandia Ecclesiastica*, i Carlstads Gymnasiibibliotek, säger, att der står Karlus curatus, samt att då han, sommaren 1784, besåg klockan, tecknet ✠ der icke fanns. Emellertid finnes det verkligen, ehuru felaktigt tecknad af Fernow. Fryxell har äfven oriktigt afritat de öfriga tecknen, dem jag med största noggrannhet infört uti Kila inventariibok, der de finnas i sin naturliga storlek, såsom ett tillförlitligt fac simile.» Lignell fortsätter: »Petrus är således den förste kyrkoherden härstädes, som man känner till namnet, och det omkring 1240, såvida Lilljegrens yttrande är tillförlitligt, och derest klockan ej tillhört någon annan kyrka innan hon kom hit.¹ Denne Petrus är således troligen en af de äldsta Pastorer i Sverige, hvars namn är behållet till vår tid.»

I *Run-Lära* (1832), s. 163 och *Run-Urkunder* (1833) återger Liljegren inskriften som »Petrus:curatus», trots att han tydligen endast hade tillgång till Fernows oriktiga läsning.

I *Carlstads Stifts Herdaminne* 2 (1847) skriver Hammarin: »Den sägen, att Näsärad blef i Wermland först befolkadt och odladt, vinner mycken sannolikhet af den mängd fornminnen, der träffas. Som de Christna Missionärerna alltid uppsökte de ställen, der det mesta folket fanns, så är ingen tvifvel, att de tidigt gjort besök här. En runinskrift på en af Kila Kyrkoklockor omnämner en Petrus Curatus 1240. Är denna klocka åt Kila gjuten och icke från något annat Pastorat dit inköpt, så är Kila Gäll ett det äldsta i Stiftet.»

Djurklou (1867): »I tornet hänger en gammal klocka med inskrift i runor ... Inskriften upptager ej fullt 1 fots längd och de första runorna äro 1,5, de sista 2 tum höga. Runskriften ... har följande mynder: KILARN:VRI 1240 hvilka varit föremål för olika tolkning. Man har velat läsa den främsta såsom ett latinskt K och sålunda fått Kalrus Curatus och förklarat det första ordet för sammandragning af Carolus, men då det hårda C i andra ordet är betecknad med V borde väl samma beteckning äfven användts i det första för samma ljud, och derföre är det troligare att första runan skall vara B, och större ändring behöfves ej, då V påtagligen är ett vid gjutningen omvänt V (V) för att få detta ord till Petrus. Utom dessa finnas å klockans öfre kant ett runbomärke, hvilket dock svårligen kan vara årtalet 1240 såsom Hammarin uppgifver.» (I en

¹ Någon datering av Kila-klockan finns ej i *Run-Lära*. I detta arbete sägs endast: »På Kila klocka i Wermland läses blott **Petrus kuratus** eller att Peter war Kyrkoherde då klockan göts.»

Fig. 35. Gravsten på Kila kyrkogård med runinskrift
av prosten Anders Lignell.

olaga fiske i Gullspångs elf. För att vidare bevara Kyrkoherdarnes namn lät jag 1836 i Kila sakristia på södra väggen uppsätta en skifferhall med ram af plank, deruti Öfverinspektoren vid tullverket Erik Noreen från Köln och jag ämnar inhugga namnet på denne 2 *Petrus*, som var här 100 år sednare än den förre.»¹

Den *Petrus curatus*, som nämns på Kilaklockan, är av allt att döma identisk med den kyrkoherde i Kila som bevittnar originaldiplomet av den 30 juni 1348: ... *domini Petri de Kylæ* ...² Att kyrkoherdens namn står på klockan måste bero på att den göts under hans tjänstgöringstid och sannolikt på hans initiativ. Den »förre Petrus», som enligt Lignell skulle ha varit kyrkoherde i Kila drygt hundra år tidigare, har aldrig existerat.

Dateringen av klockan till mitten av 1300-talet passar ur runologisk synpunkt. Inskriftens första runa (p-runan) är nämligen av en ung typ, belagd först omkring år 1300.

Kila kyrkogård

Vid Kila västra kyrkogårdsmur, 6 m S om stora (norra) grinden står en gravsten, som på baksidan bär en liten, vackert ristad runinskrift. Den är insatt i ett ristat, likarmat kors och har följande lydelse: »Anders prost i Kila reste stenen efter sin broder Per.» Under den nedre korsarmen står året 1849. (På framsidan står med bokstäver: »Per Lignell, Vice pastor i Kila född 1791 död 1825.»)

Runinskriften är sålunda år 1849 ristad av prosten Anders Lignell (1787–1863). Samma år ristade prosten runor efter sin fader på en gravsten på Tveta kyrkogård (se ovan s. 86). Jfr Anders Lignells självbiografi, utg. av D. Toijer i *Skrifter utgivna av Värmlands museum* 3 (1955), s. 15.

I den lodräta bergväggen 20 m S om sakristians sydöstra hörn finns en åt Ö vettande ristning i tre rader. Överst står med bokstäver E R Noren, därunder med runor **ouerinspektor** och sedan året 1836. — C. V. Bromander nämner denna ristning i *Ur Kila sockens kyrko- och prästgårdskrönika* (1928), s. 11: »Få torde ha lagt märke till denna skrift och ännu färre torde veta något om dess betydelse. Erik Noreen, kyrkoherdeson från Köla, född där 1763 och död där 1841, var överinspektor vid tullverket. År 1836 gästade han sin vän prost Lignell i Kila och var honom behjälplig med att inhugga Kila kyrkoherdarnas namn i ... skifferhallen i sakristian. Antagligen har den för runskrift intresserade mannen då upptäckt den lilla vackra bergytan och till minne av detta sitt besök där inhuggit denna skrift och sålunda givit vetgiriga människor i framtiden något att fundera på.»

»Edet», Kila sn

Fernow uppger i sin *Beskrifning Öfver Wärmeland* (s. 116, not p), att »Kaarberg i sin Disputation om Wärmeland, Lund 1690, har nämnt en *Runsten i Kihla*, wid Gården *Edet*». Fernow tillägger: »men därom har jag ingen kundskap fått». Denna »runsten» figurerar sedan vid flera tillfällen. Sålunda skriver P. Björkman i sin *Beskrifning*

¹ Det av Lignell anförda »dombrefvet» av den 30/6 1348 är tryckt i *SD* bd 6 nr 4340. — Den stora »skifferhall» som Lignell och Erik Noreen lät uppsätta, finns fortfarande kvar på sakristians södra vägg.

² I Diplomatariet har sockennamnet missuppfattats som åsyftande Visnum-Kils sn, Visnums hd; se *SD* bd 6 (1953), s. 937 och 1025.

Fig. 36. Träskrin med runinskrift på lockets undersida.

öfver Wermland (1842), s. 144: »En Runsten skall äfven finnas vid gården Edet i Kila, enligt Kaarbergs uppgift.» I *Runa* 1865, s. 56 antecknar E. D[ahlgren]: »Kaarberg, Disp. om Werm. 1690, nämner en runsten vid Edhet i Kila, men någon sådan hafva vi der förgäfvets sökt.» H. Kjellin i *Sverige* bd V (utg. av O. Sjögren 1915): »Kaarberg ... nämner en runsten vid gården 'Edhet', men hvarken Fernow eller Dybeck ha återfunnit denna sten» (a. a. s. 508).

Den disputation som åsyftas är *Dissertatio de nobili illa Sveogothici provincia Vermelandia* (Lund 1690) av Laurentius Kaarberg (1650–1728). Denna dissertatio är den första tryckta beskrivningen av Värmland. Kaarberg blev prost i By, grannsocken till Kila.

I dissertationens tredje kapitel, »De Antiquitate Gentis Varimannicæ», § 11 läses: »Sed ut huic Capiti finem tandem imponamus, inspiciamus Cippos inscriptos, qvi qvoniam hactenus notitiam nostram effugerunt (cippus enim prope pagum Idæum in parochia Kijla utpote cæcos & nullis Characteribus, qvov in Antiquitate asserenda qvanta sit vis & qvanta fides, dudum perspicue & evidenter demonstravit Ol. Rudb. Atl: part: 1, toto cap. 6 to.»¹

Vad Kaarberg har sagt är alltså, att inga runstenar finns vid Ed i Kila sn utan endast stenar »blinda och utan bokstäver» (cippus ... cæcos & nullis Characteribus notatos).

Detta förhållande insåg till fullo den fornminnesintresserade och kunnige Anders Lignell, kyrkoherde i Kila. I »Kila-Boken», som fortfarande förvaras i Kila kyrkoarkiv (Serie P Nr 14), skriver han under rubriken »Minnen från Medeltiden» (s. 9): »Enligt Fernows beskrifning öfver Wermland skulle Lars Kaarberg ... omtalat en runsten vid Edet i Kila, men att hvarken Fernow eller någon annan fått vidare kunskap härom.» Sedan Lignell citerat några rader av Kaarbergs uttalande, anmärker han med all rätt: »Kaarberg har således tvärtom sagt, att ingen runsten finnes vid Ed.» Lignell tillägger: »Äfven jag har gjort fruktlösa försök att få reda på någon runsten både vid Ed och annorstädes i pastoratet.»

»Runstenen vid Ed i Kila sn har sålunda aldrig existerat.

Kisterud, Gillberga sn

Johannes Bureus (1568–1662) har i sin handskrift *Runahäfd* (F a 10: 2, KB) gjort följande anteckning: »J Wermilland i Gillberga S. på Kistr[u]dz ägor segs stå en R. Sunnan Berget.» Denna uppgift, som tydligen grundar sig på ett muntligt meddelande till Bureus, är den enda som har kunnat uppsåras om en runsten på Kisteruds mark. I trakten är ingen runsten eller runristning känd. Med all sannolikhet är uppgiften felaktig.

Arvika (?). Träskrin med runor. Nu på Nordiska museet

Ett i karvsnittsteknik ornerat träskrin kom år 1975 i Vitterhetsakademiens ägo. Skrinet överlämnades samma år till Nordiska museet, där det är registrerat som n:r 298 305. Proveniensen är så gott som okänd. De enda uppgifter som jag har lyckats uppsåra om det runristade skrinet är, att det inköptes år 1964 i Malmbergs antikvitets-

¹ Kaarbergs dissertatio är i översättning av H. Sjövall utgiven i *Värmland förr och nu* XXVI (1928), s. 126–169. Det citerade avsnittet, som återfinns i översättningen på s. 168, lyder: »Men för att komma till ett slut på detta kapitel böra vi undersöka med inskrifter försedda stenar. Eftersom emellertid sådana hittills hava undgått vår kännedom (ty de stenar, som finnas i Eda socken i Köla pastorat, förbigå vi då de äro tomma och, så vitt vi veta, ej försedda med några bokstavstecken)

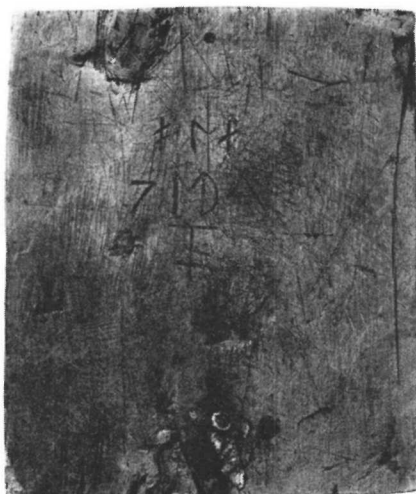

Fig. 37. Skrinets lock (undersidan).

handel i Arvika av byggnadssnickaren Torvald Persson, Arvika. Köparen skänkte sedan skrinet till sin dotter, som f. n. är bosatt i Hägersten.

Skrinet mäter $18,5 \times 17,4 \times 7,4$ cm. Det är försett med ett skjutlock, som är $17,2 \times 14,4$ cm. Detta lock har på översidan årtalet 1574, inskuret i två nedsänkta små »nischer», som har placerats i lockets hörn, på var sin sida om ett handtag. I den vänstra nischen står talet 15, i den högra 74. Siffrorna, som är reliefskurna, har 1500-talsform. Se fig. 36. Det ovan nämnda handtaget, som tydligen är senare ditsatt, består av en björnklo. På klons ena sida står, ristat med mycket tunna och grunda linjer, årtalet 1711.

På lockets undersida finns ristningar av följande utseende:

$\begin{array}{c} \text{††} \\ 7\text{†}4 \\ \text{—} \\ \text{—} \end{array}$

Runorna, som är 1,3 cm höga, är i likhet med de nedanför stående tecknen konstlöst inristade med en vass kniv. Nedanför de tre runorna står årtalet 1574; årtalet på lockets översida upprepas sålunda på undersidan. Nederst står ett tecken som väl är ett bomärke. Se fig. 37.

Runinskriften är tydlig: **ola**. Inskriften kan knappast åsyfta något annat än mansnamnet *Ola*.

Arvikaskrinet har tidigare publicerats och avbildats av Anna-Maja Nylén i arbetet *Hemslöjden* (1968), s. 370. Detta skrin har utvalts för att illustrera »karvsnitt». Under bilden (a. a. fig. 514) läses: »Ask av trä med karvsnitt, locket har dateringen 1574 inskuren och handtag av en björnklo, på insidan av locket runor och bomärke, Värmland.»

Skrinet kan emellertid icke vara från 1500-talet utan härrör från senare tid. Intendenten Maj Nodermann (Nordiska museet) har i ett brev lämnat mig följande sakkunniga utlåtande om föremålet: »Angående den intressanta asken med runinskriftion vidhåller jag att den inte är tillverkad 1574. Varken asken eller locket. Beträffande underdelen är denna felaktigt och groft laxad, träet infärgat och synligt nytt. Beträffande locket grundar jag min uppfattning på bl. a. följande: Märken av sliptrissa, avsiktlig nedslitning på framsidan just vid årtalet. Infärgning med ny svart färg i karvsnittsrosettens botten för att ge den ålderdomligt utseende. Förekomsten av grova kvistar i träet, vilket aldrig förekommer normalt i det virke som utväljes för små dekorerade föremål. Dekoren och de upphöjda ytorna har inte den nerslitning som ett 400 årigt bruksföremål borde ha haft. Träet har inte ens den mörka, litet feta yta, som det får av att många händer tagit på det.» (Brevet är daterat den 23 juni 1976.)

Arvikaskrinet kan alltså betecknas som en omsorgsfull och skicklig efterapning, möjligen kopia, av ett äldre föremål.

skola vi betrakta gravkullar eller gravhögar, vilkas beviskraft och tillförlitlighet, då det gäller att tillförsäkra en ort hög ålder, Rudbeck nyligen klart och tydligt har påvisat (Atl. del I, kap. 6.)» Översättningen »i Eda socken i Köla pastorat» är oriktig; skall vara »... nära byn Ed i Kila socken».

Grindsbol, Älgå sn

I Grindsbols trädgård står ett stort, runt bord med skiva av skiffer. Bordet har sin plats 30 m SV om herrgårdsbyggnadens sydvästra gavel. Skifferskivan har brustit i två delar.

Bordsskivan har försetts med två inskrifter, den ena med runor. I skifferskivans centrum står i cirkel följande inskrift med bokstäver: CARL JUEL ÄGARE AF GRINSBOL ÅR 1824 MEMORIA AMICI ERICUS SUENONIS NOREEN. — Den andra, runristade inskriften löper längs den runda skivans ytterkant:

ofuerinspektoren · erik · noreen · har · anlagdt · sofielund · or · 1800 · kondukteuren · karl · iuel · egare · af · sofielund · or · 1815.

Bordsskivan är rikt ornerad, och ristningen är genomgående skickligt utförd. Tullöverinspektoren var verkligen en van ristare.

Grindsbolsbordet omnämns »som en märkvärdighet» i G. Karlbergs arbete *Älgå socken i Värmland i forna dagar och i våra* (1906), s. 178; Karlbergs beskrivning återges av Arvid Noreen i *Värmland förr och nu* 1913, s. 41 f.

Den ovan nämnda skadan på bordsskivan uppkom, när en björk för några år sedan föll över bordet.

Berg, Nytomten, Ny sn

Vid östra sidan av landsvägen Dalen–Myre, omkring 200 m NNÖ om Nytomtens huvudbyggnad, ligger en liten inhägnad villatomt, som kallas »Balders hage». Där står ett stenbord, omgivet av stenbänkar. I den fyrkantiga bordsskivan har längs ytterkanterna runor ristats. Mitt på bordet finns ett utsirat kors; små kors har också ristats i skivans hörn.

Runinskriften, som är skickligt huggen, lyder: »Överinspektör Erik Noreen har ristadt runan uti denna sten.» Den runristade bordsskivan har brustit i tre delar.

Enligt Arvid Noreen (*i Värmland förr och nu* 1913, s. 36) flyttade Erik Noreen år 1826 »till hemmanet Berg i Ny s:n, där han uppbyggde ett eget litet ställe (cirka 1 km. fr. Nysockensjön), vilket han kallade »Balders hage» och där han anlade en präktig trädgård». I samma uppsats (s. 41) lämnas följande uppgifter: »Vid »Balders hage» i hemmanet Berg i Ny s:n finnas i själva »hagen» flere stenar försedda med inskriptioner ävensom åtskillige »hvilarstenar» (enl. utsago av flera personer i trakten, som varit å stället. Självt fick författaren ej tillfälle besöka platsen).» Uppgiften att det skulle finnas flera ristade stenar i »Balders hage» är oriktig.

Om Erik Noreen, hans ristningar och om Balders hage se även G. Schröder, *Gamla minnen* (1894), s. 179.

Södra By, Sofielund, Eda sn

Vid lägenheten Sofielund, omkring 250 m NV om huvudbyggnaden står en sten, ristad med bokstäver och runor. Runinskriften anger, att stenen är rest av överinspektoren vid tullverket Erik Noreen. (På ett stenbord vid Grindsbol i Älgå sn har Noreen ristat en lång runinskrift i vilken han bl. a. meddelar, att han »har anlagdt Sofielund år 1800». (Se ovan denna sida.) Stenen vid Sofielund nämns av Arvid Noreen i *Värmland förr och nu* 1913, s. 41.

Åmotfors, Eda sn

I Åmotfors har en runristad sten rests vid södra sidan av riksväg 61, omkring 300 m (fågelvägen) ÖNÖ om järnvägsstationen.¹ »Runstenen», som är ristad med vackert formade, monumentala runor (11 cm höga), har följande inskrift:

gup.
konung.
fosterlanþ.

Nedanför runinskriften står »ÅR 1837» och därunder binderunan . Denna binderuna innehåller Erik Noreens initialer och förekommer i flera av hans ristningar.

¹ På landsvägens norra sida, mitt emot »runstenen», finns ett stenblock, som kallas »Gustaf III:s sten». Blocket bär följande, med bokstäver ristade inskrift: »1772 och 1788 reste Gustaf III här förbi till Gränsen at förswara Landet. Ortens tacksamhet härföre warar så länge världen står.» Också den inskriften har ristats av överinspektoren i tullverket Erik Noreen.

Fig. 38. »Runsten» i Åmotfors, ristad av E. Noreen.

Stenen beskrivs av Arvid Noreen i *Värmland förr och nu 1913*, s. 37, och den nämns av Esther Montelius i hennes romantiserade skildring *Adolfsfors* (1926), s. 124 f.

Köla kyrka

I Köla kyrka förvaras två »kyrkvärdsstavar» av trä, vilka är försedda med inskrifter. Den ena av dem är signerad med runor. Inskriften på denna stav lyder i sin helhet: »Ordning och skick hedra och gagna samhället • **erik • noreen** ÅR 1817.» Stavarna har sålunda förfärdigats av överinspektoren i tullverket Erik Noreen. Om stavarna se vidare *Värmland förr och nu 1913*, s. 46.

I källaringången omedelbart väster om Köla kyrkas torn finns i norra väggen en sten med följande runinskrift: **erik • noreen • ouerinspektor** ÅR 1811. Se *Värmland förr och nu 1913*, s. 39.

Prostgårdsskogen, Köla sn

Vid landsvägen Köla kyrka–Rudsgården, omkring 2 km SSV om kyrkan, står på var sin sida av vägen två höga hällar uppresta. Detta ståtliga vägmonument beskrivs av Arvid Noreen (i *Värmland förr och nu 1913*, s. 40) på följande sätt: »Utefter samma väg närmare kyrkan finnas i högsta höjden av prostgårdsskogen (å vänster hand då man kommer från Ulriksdal) dels en stor sten å vars mot vägen vända sida finnes en lyra och däröver en sol; nedanför stenen sittplats med runinskrift. Bakpå stenen står: ÅR 1829 » Binderunan **en** visar, att ristningen har utförts av överinspektoren Erik Noreen. Vad ristningen på stenbänken beträffar, består den endast till mycket ringa del av runor; där läses t. ex. ordet **tirfing**. — Arvid Noreen fortsätter: »Mitt emot å andra sidan vägen en sten, lik en gravsten, utan inskrift och strax norr om densamma en stor häll att sitta på. Det är ju möjligt att här omnämnda emblem och runinskrift tyda på att stället i gångna tider varit av en betydelse, varom 'sena tiders barn' icke hava någon kännedom.»

Kölsbron, Köla sn

I sina antikvariska reseanteckningar 1867 (ATA) lämnar N. G. Djurklou bl. a. följande meddelande från Köla sn: »Slutligen må äfven omnämnas att vid Kölsbron funnits en 10 fots lång, 2 fot bred och tjock stenhäll med följande inskrift: 'Marg ahr goth that gamlom mala.' Ehuru nu inlagd i bron, efter hvad man uppgaf, torde han framdeles komma åter och oaktadt sitt barbariska språk fordra att anses såsom fornlemning, hvilket han icke är, åtminstone hvad inskriften beträffar, som ristats af framl. Öfver Inspektoren Erik Norén, hvilken äfven på andra

ställen i trakten ristat eller målat runskrifter ehuru ingenstädes af sådan art att de kunna vilseleda forskaren ehuru ryktet om deras tillvaro kunna narra honom att göra onyttiga resor.»

Ordspråket »Mycket är gott som gamla mäla», vilket den flitige runristaren överinspektoren Erik Noreen har ristat på den vid Djurklous besök dolda stenen, är ju väl känt. Det förekommer t. ex. i Hávamál (strof 134): *Opt er gott, þat er gamlir kveða.*

Det är säkerligen denna sten som med följande ord omtalas av Arvid Noreen i *Värmland förr och nu 1913*, s. 40: »I gamla bron, som strax invid Köla kyrka förde över Kölaån fanns en större sten med en hel del inskriptioner. Denne insattes i kyrkogårdsmuren då kyrkogården 1898 utvidgades, men vändes med inskriptionerna inåt (enl. meddelande av kontraktprosten J. D. Malmgren).»